

Muurahaiset

OUTIMAIJA HAKALA

Aalto-yliopisto

outimaija.hakala@aalto.fi

Gallerian seinälle on ripustettu suuri kuva muurahaispesästä, vierellä lepäävät kuulokkeet, joiden välittämä humina saa osan ihmisistä seisomaan teoksen äärellä pitkään. Toutin muunlajisten kieltä tarkastelevan *Muurahaiset* -teoksen osana posthumanistista taiteilijoiden ja filosofien symposiumia ja työpajaa. Teos esitettiin kesällä 2020 Sepideh Majedin kuratoiman Foreign Objekt -kollektiivin *Limitrophy* -verkkonäyttelyssä ja yksityisnäyttelyssäni *Vedessä, maassa, ilmassa* Turussa Galleria Joellassa.

Kuva: Timo Takala

Työpajassa käsiteltiin posthumanististen maailmojen tekemistä, jota Francesca Ferrando kannusti toteuttamaan uskollisena sille, minkälaiset tarinat ja teot kukin todella kokee kerronnan arvoiseksi. Ferrandolle posthumanismi merkitsi paitsi filosofian tutkimusta, myös kokonaisvaltaista elämänasennetta, tapaa käsittää itsensä osana maailmaa. (Ferrando 2021.) David Roden kuvasi samaan tapaan posthumanismin ytimen liittyvän ihmisen muutokseen, posthumaaniksi tulemiseen, vaikka hänen spekulatiivinen otteensa oli Ferrandoa teoreettisempaa uudenlaisen maailman kuvittelua (Roden 2014, 8, 166–193). Sekä filosofien tapa tuoda teoreettinen ajattelunsa käytännönläheisten taiteen esimerkkien ja arkielämän äärelle että maailmojen rakentamiseen liittyvä spekulatiivisuus olivat hedelmällisiä lähtökohtia keskustelujen pohjalta uusia teoksia työstäville taiteilijoille.

Maailmojen tekeminen (worldmaking) pohjautuu Nelson Goodmanin teoriaan, jonka ydinajatus on, että objektiivisen todellisuuden sijasta ihmisillä on pääsy subjektista itsestään riippuvaisiin versioihin maailmasta (Goodman 1978). Yksittäisten maailmojen ymmärtäminen ja toisillemme kääntäminen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman subjektiivisten kokemusten taustalla olevaa yleisesti jaettua ja yhteistä maailmaa. Oma posthumanistinen maailman tekemiseni liittyy ei-inhimillisen huomioon ottamiseen ja eettiseen kanssakäymiseen muunlajisten kanssa: haluan muuttaa vallitsevaa tilannetta ja esittää uusia, eläimiä arvostavia taiteen tekemisen muotoja. Vaikka taiteellinen työkentely ja kokemus maailmasta olisi yksilöllistä tai spekulatiivista, eläinten oikeuksien edistäminen vaatii myös yleisesti käsitettävää tietoa ja maailmaa. Roden korosti tämän maailman merkitystä keskinäisessä tiedon jakamisessa ja toistemme ymmärtämisessä samalla muistuttaen, että emme voi tietää miten moraalikysymykset muodostuvat spekulatiivisten maailmojen mahdollisesti tullessa todellisiksi. (Roden 2021.)

Spekulatiivisuus teoksissani liittyy sen kuvaamiseen, minkälaisia suhteemme muunlajisiin olisivat, jos todella tarkastelisimme kriittisesti toimintatapojamme ja pitäisimme muita eläimiä ihmisille kuuluvan hyödykkeen sijaan itsenäisinä ja vapaina, sellaisenaan arvokkaina olentoina. Taiteellisessa tutkimuksessani luon tilanteita, joissa annan tilaa eläimille itselleen. Samalla yleisö saa mahdollisuuden pysähtyä kuuntelemaan ja huomaamaan niiden olemassaolon ja erityisyyden. Työpajassa käsitelty maailman rakentaminen posthumanististen spekulatiivisten esitysten avulla on läheinen Donna J. Harawayn kuvaamalle tarinoiden voimalle hänen kertoessaan inhimillisten ja ei-inhimillisten olentojen välisiä suhteita. Hänen taidetta, tutkimusta, aktivismia ja spekulatiivista kuvittelua yhdistävä kirjoitustapansa on luonteeltaan innostavaa. (Haraway 2016.) Esseissäni kokeilen tarinan muodon sopivuutta taiteellisen tutkimuksen tekemiseen etsiessäni erilaisia tapoja käsittää, tavoittaa ja kertoa eläin tuntevana ja mielellisenä yksilönä.

Toisinaan muunlajisten arvon todella tunnustava tulevaisuus tuntuu etäiseltä. Se ei silti ole saavuttamaton tai nykyisten yhteiskunnallisten käytäntöjen ulottumattomissa. Siksi spekulatiivinen kuvitteluni ei ole luonteeltaan fiktiivistä vaan enemmän poliitista tai aktivistista artivismia. Ihminen on ajattelultaan joustava ja etevä eläin. Filosofa Elisa Aaltola painottaa usein ihmisten kykyä toimia moraalisesti oikeudenmukaisesti. Se vaatii avoimuutta erilaisuudelle, sille että näemme arvoa myös niissä olennoissa, jotka eivät ole itsemme kaltaisia. Muut ovat laillamme yksilöitä, joita meidän tulisi lähestyä myötätuntoisesti, heidän näkökulmansa, tarpeensa, kokemuksensa ja mielensä tunnistuen ja huomioon ottaen. (Aaltola 2018, 19–22.) Miksi toisia elollisia kohtaan osoitettu myötätunto on radikaalia ja poikkeuksellista, tai subjektiivista spekulatiivista kuvittelua, sen sijaan, että se olisi olemisemme yleinen perusta, kaiken toiminnan lävistävä asenne ja suhtautumistapa toisiin olentoihin?

Tutkivana taiteilijana olen viime aikoina kiinnostunut pienistä, vähäpätöisinäkin pidetyistä eläimistä. Perhosista, kuoriaisista, pölyttäjistä. Niiden väreistä, raajoista, kuvioista, pikkuruisista kehoista, liikkeistä ja erilaisista toimista joiden tarkoitus on minulle vieras. Nämä eläimet ovat usein kauniita ja kantavat mukanaan ihmisen niille asettamia kulttuurisia merkityksiä. Vähäpätöisyys koossa ei ole estänyt olentoja saamasta yhä uusia muotoja kuvissaan läpi taiteen historian. Esimerkiksi Pariisin Musée du Louvren kokoelmiin kuuluva Pisanellon maalaus *Portrait of Princess* (1435–1449) kuvaa kukkasten ja perhosten ympäröimää neitoa. 1800-luvulla romantiikan ajan maalauksissa luontoaiheet on toisinaan esitetty hyvin samaan tapaan, vaikka yhtä tyypillistä on että hyönteiset on piilotettu istumaan asetelmiin tai vaatteiden laskoksiin. Aikakaudelta löytyy myös muurahaisia ja persimonia kuvaava japanilaisen Shibata Zeshin (1809–1891) tarkemmin ajoittamaton mustemaalaukseen *Kaki to ari*. Suomalaisessa nykytaiteessa hyönteisiä on teoksissaan kuvannut muun muassa taidegraafikko Maija Albrecht.

Asenteeni pieniksi ötököiksi kutsumiani eläimiä kohtaan ei ollut erityisen lämmin ennen kun löysin kultapalmusta Dorritiksi nimeämäni tuhatjalkaisen. Sen kitiinikuorinen olemus inhotti minua alkuun. Rakensin eläimelle veistospuiston terraarioon, videokuvasin, piirsin ja tarkkailin sitä. Dorrit opetti minulle, että jokaisen elämä on tärkeää, ja että erilaisille elämänmuodoille altistuminen voi muuttaa spesististä ajattelua myötätuntoisemmaksi. Samalla Dorrit on esimerkki siitä, miten ihminen kuljettaa vieraslajisia eläimiä toiselle puolelle maailmaa tavoilla, jotka eivät välttämättä ole ympäristön kannalta kestäviä ja voivat eristää eläinyksilön lajitovereistaan. Surin tuhatjalkaisen kuolemaa. Dorritia kuvaava teos oli mukana näyttelyssäni muurahaispesän rinnalla. En tiedä, olisiko kiinnittänyt muurahaisiin niin suurta huomiota ilman Dorritia.

Kuva: Timo Takala

Serkkuni kertoi minulle lapsena, että jos olen eläinten ystävä, en voi leikkiä metsässä koska talloisin siellä jaloillani muurahaiset lyttyyn. Huomasin todella seisovani muurahaisten päällä. Ne kävelivät ympäriinsä, kiipesivät jalkojani pitkin ja jäivät varpaideni alle. Eläinten huomioon ottaminen on joskus vaikeaa, toimintamme aiheuttaa väistämättä aina haittaa jonkun elämälle. Muurahaistapaus oli ensimmäinen kerta, kun koin riittämättömyyttä aiheen äärellä. Hetki on muistunut mieleeni lukiessani eläintutkimusta, jossa muunlaisten rauhaan jättämisen vaade ja ihmisen suhde muihin eläimiin muodostavat keskeisen ja ongelmallisen kysymyksen (ks. mm. Donaldson & Kymlicka 2013). Nykyään pyrin maassa liikkuvien muurahaisten väistelemisen lisäksi tarkastelemaan kriittisesti myös tapaani kertoa tai käyttää eläimiä taiteessani. Nelson Goodman pitää tieteen tapaan taiteen tehtävänä ymmärryksen lisäämisen maailmasta. Onnistunut teos kertoo aina jotakin uutta, vaikka se tekijänsä subjektiivisena tulkintana ei saavuta koskaan lopullista tai objektiivista totuutta kuvaamastaan ilmiöstä. (Goodman 1976, 263–264.) Taiteellisen työskentelyni merkityksellisyys kytkeytyy estetiikan ohella eläimistä käytävään keskusteluun osallistumiseen. Teokset liittyvät jatkuvasti uutta synnyttävään tarinoiden ketjuun (Haraway 2016, 35), parhaimmillaan ne välittävät Goodmanin kuvaamaa uutta luovaa ja ymmärrystä lisäävää käsitystä eläimistä.

Asetan äänen värähtelyn tallentavan sondin metsän reunalla sijaitsevaan muurahaipesään. Muutan värähtelyn ihmiskorvan taajuudelle kuultavaksi, mutta jätän nauhoituksen muuten silleen. Tältäkö muurahaiset kuulostavat? Kokemuksena muurahaisten kuunteleminen vaikuttaa käsitteelliseltä, vaikka tiedän vain tallentaneeni juuri näiden eläinten äänet. Epäilen yhä, olenko tavoittanut heidät itsensä vai eläinten äänien sijaan tallentanut ihmisen rakentaman laitteen mukaista materiaalia? Ella Vihelmaa on kehittänyt kulttuurisen eläintutkimuksen lähestymistapaa, jonka avulla erilaisia ihmisten tuottamia eläintekstejä voidaan tarkastella käännökseenä (Vihelmaa 2018). Teoksenikin on tavallaan yritys kääntää muurahaisten kieltä. Sondi kuitenkin vain muuttaa värähtelyn esteettisen äänen muotoon, ei tulkitse sitä. Teoksessa muurahaisten kielen käännökseen onnistumista tai aitoutta tärkeämmältä tuntuu kuunteleminen, tilan antaminen pienille eläimille jotka usein jäävät jalkoihimme niin kuvaannollisesti kuin kirjaimellisestikin.

Kuvaan piirrän keon neulaset yksitellen, ne ovat kuulaita ja herkkiä. Käyttämäni piirtimen terän reuna ohjaa värin niin, että viiva saa neulasen muodon valöörin taittues- sa itsestään luonnollisella tavalla. Piirsin valtavan keon vihreästä ruskeaksi muuttuneella lupiinimusteella, jota tein ojasta kitkemistäni haitallisesti levinneistä komeista vieralajista kukista. Ennen pigmentin kasaan keittämistä käytin lientä puuvillan värjäämiseen. Lisäsin lankaa varten liemeen suolaa, sen vuoksi piirrokseni säihkyy ja saa pesän elä-

mään valon osuessa kiteisiin. Vaalea liemi on lähes näkymätöntä vettä, jolla piirtäminen on salaperäinen prosessi. Vasta hapettuessaan ja kuivaessaan liemi sai lopullisen värinsä ja kuva viivansa, minä kuvani. Sen kasvattaminen lopulliseen kokoonsa on meditatiivista, muurahaisten pesän rakentamisen tapaan loputtomasti toistuvaa liikettä.

Suomessa on ainakin 60 erilaista muurahaislajia, jotka ovat minulle vieraita. Tiedän vain että kaikki tapaamani muurahaiset eivät näytä toisiltaan. Niiden pinnalla on kahdenlaisia karvoja – pinnanmyötäistä pientä ja ohutta, sekä isompaa, jäməkämpää ja pystympää karvaa jota oikeastaan pitäisi kutsua kitiinikuoren ulokkeeksi. Karvojen merkitystä ei tunneta, mutta niiden avulla muurahaislajit voidaan erottaa toisistaan. (Sorvari 2020.) Se kuitenkin ymmärretään, että muurahaisilla on tärkeä rooli metsäluonnon monimuotoisuuden ylläpitäjänä ja että niiden menestys perustuu hyvin organisoiduissa yhteiskunnissa elämiseen (Pulliainen 2019, 7). Istun ja tuijotan muurahaisia, niiden taukoamattomalta vaikuttavasta kuhinasta, kiiltäviä selkiä, ruskean eri sävyjä. Serkkuni rakasti lastenlaulua, jossa kulkija hämmästelee aina vain pesäänsä rakentavia muurahaisia. Maailman hämmästyksen metodini ovat vaihtuneet leikistä taiteeseen ja tutkimukseen, mutta loppujen lopuksi käsittelen samoja, jo lapsuudesta tuttuja aiheita. Ahdistukseni ihmisten mahdollisuudesta talloa tahattomasti tai pahantahtoisesti muunlaiset jalkoihinsa on sekin säilynyt ennallaan. Pyrin taiteeni avulla kääntämään heidän – meidän, päät myötätuntoiseksi eläimiä kohtaan, raivaamaan rinnallemme tilaa jopa muurahaisille.

Elisa Aaltola kertoo *Muurahaiset* -teokseni alkaneen elää hänen mielessään: keon äänet kasvavat kaupungin ylle, kunnes ihmismaailma peittyy havuihin, ei-inhimillisiin päämääriin ja muurahaisten vilkkaaseen puheeseen (Aaltola 2020). Kuvattu inhimillisten ja ei-inhimillisten voimasuhteiden muutos on spekulatiivinen tilanne, jossa ihmisten hallitseman maailman järjestys murtuu ei-inhimillisen luonnon vallatessa tilaa. Taidekokemukset voivat toimia omalla tavallaan yksityisinä maailman luomisen paikoina. Toivon, että vaihtelevia henkilökohtaisia kokemuksia yhdistää yleinen muurahaisten olemassaolon ja toimijuuden huomaaminen. Esteettisten syiden lisäksi teos on olemassa juuri siksi.

Kirjallisuus

- Aaltola, Elisa & Keto, Sami. 2018. *Empatia. Myötäelämisen tiede*. Helsinki: Into. .
- Donaldson, Sue & Kymlicka, Will. 2011/2013. *Zoopolis. A political theory of animal rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Goodman, Nelson. 1968/1976. *Languages of Art: Approach to a Theory of Symbols*. Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing.
- Goodman, Nelson. 1978. *Ways of Worldmaking*. Indianapolis: The Harvester Press.
- Haraway, Donna J. 2016. *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham & London: Duke University Press.
- Pulliainen, Unni. 2019. *he scent of brood recognition in Formica ants*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Roden, David. 2014. *Posthuman life: philosophy at the edge of human*. Oxon: Routledge.
- Vihelmaa, Ella. 2018. *Kielen kääntöpuolella. Kuinka tutkia toislajisten merkkien kääntymistä ihmiskielelle?* Lisensiaatintyö. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Muut lähteet

- Aaltola, Elisa. "Kerronnasta: eronteko ja yhteys," *Voiko eläintä kertoa? Eläinten käsitteellistämisen haasteet tieteissä ja taiteissa*, blogi-kirjoitus, 12.9.2021. <https://voikohanke.com/2021/09/12/kerronnasta-eronteko-ja-yhteys/>
- Ferrando, Francesca. "The Art of Posthuman Existence – Interactive Workshop," *Foreign Objekt. Symposium and Workshop: Posthumanism and Worlbuilding*, verkkoluento ja työpaja, 3. – 10.7.2021.
- Roden, David. "Speculative and Unbounded Posthumanism," *Foreign Objekt*.

Symposium and Workshop: Posthumanism and Worlbuilding, verkkoluento,
10.10.2021.

Sorvari, Jouni. *Suomen kekomuurahaiset – kansalaiset tieteen tekijöinä. Hankkeen loppuraportti*. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, 16.5.2020. https://www.sll.fi/app/uploads/sites/41/2021/03/Muurahaiskeraysraportti_2019.pdf